

ESKİŞEHİR İLİ BAĞCILIĞINA GENEL BİR BAKIŞ

Ali BAYKUL¹, Gökhan SÖYLEMEZOĞLU²

¹Arş. Gör., Osmangazi Üniversitesi, Bahçe Bitkileri Bölümü, ESKİŞEHİR

²Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Bahçe Bitkileri Bölümü, ANKARA

Geliş tarihi / Received: 11.09.2017, Kabul tarihi / Accepted: 20.06.2018

ÖZET

Eskişehir ilinde bağcılık faaliyeti çok eski yıllardan bu yana yapılagelmektedir. Tarım kesiminde yaşayanlar için önemli bir yan gelir kaynağıdır. Eskişehir büyük pazarlara yakınlığı, farklı iklim özellikleri gösteren bölgeleri ile önemli bir üzüm üretim bölgesidir. Eskişehir ilinde 2016 yılı verilerine göre toplam 7428 dekar bağ alanı mevcut olup yaklaşık 2600 ton üretim gerçekleşmektedir. Tekirdağ Bağcılık Araştırma Enstitüsü'nde bulunan çeşit koleksiyon bağında 26 üzüm çeşidi bulunmaktadır. Yerel bağların çoğunluğu kendi kökleri üzerinde yetiştirilen, verimliliği düşük, bakımsız yaşlı omcalardan oluşmaktadır. Filoksera, bakımsızlık, köyden şehre göç, yaşlı nüfus gibi çeşitli nedenlerden tahrip olan bağların yeniden kurulamaması, uygun standart çeşitlerin belirlenememiş olması, bağcılık tekniğinin yeterince bilinmemesi, verim ve gelir düşüklüğü, üretilen üzümlerin pazarlanamaması nedeniyle yörenin bağcılık açısından şu anda istenilen yerde değildir ve gündün güne üzüm üretimi azalmaktadır. Bu çalışmada, Eskişehir ili bağcılığı, mevcut durumu, yetiştirilen çeşitler ve bağcılığın sorunları geniş bir biçimde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eskişehir, üzüm, bağ, İç Anadolu, iklim

A GENERAL VIEW OF VITICULTURE IN ESKİŞEHİR PROVINCE

ABSTRACT

Viticulture in the province of Eskişehir has been taking place since ancient times. It is an important source of income for people living in the agricultural sector. Eskişehir is an important grape production region with its proximity to major markets and regions with different climate characteristics. In Eskişehir province, according to the data of 2016, a total of 7428 decares of vineyard area exists and about 2600 tons of production is realized. There are 26 grape varieties in the national grape collection in Tekirdağ Viniculture Research Institute. The majority of local vineyards are grown on their own roots, productivity is low and it consists of old vines neglected. The lack of adequate vineyard techniques, the lack of appropriate standard varieties, the low yield and low income, the lack of marketability of the grapes produced, and the lack of viticulture are not the desired places at this time, grape production is decreasing. In this study, the problems of Eskişehir province barking, its current situation, cultivated varieties and lacquering were discussed in a wide range.

Keywords: Eskişehir, grape, vineyard, Central Anatolia, microclimate

GİRİŞ

Dünyanın bağcılık için en elverişli iklim kuşağı 340–390 kuzey ve güney enlemleri arasındadır. Bağcılık için elverişli bu iklim kuşağı üzerinde bulunan ülkemiz; asmanın gen merkezlerinin kesiştiği ve ilk kültüre alındığı coğrafyadaki konumundan dolayı çok eski ve köklü bir bağcılık kültürüne sahiptir [10]. Anadolu, sahip olduğu ekolojik şartlardan dolayı yurdumuzun hemen hemen bütün bölgelerinde bağcılık yapılmaktadır.

Anadolu'da bağcılık kültürü oldukça eskidir. Arkeolojik bulgulara göre, asma türünün ilk olarak M.Ö. 6000–5000 yıllarında, Anadolu ve Kafkasya'da kültüre alındığı ve zamanla buradan dünyanın hemen her yerine dağıldığı kabul edilmektedir [9]. Ülkemizin değişik yörelerindeki arkeolojik kazılardan çıkarılan tarihi eserlerde görülen, asma ile ilgili şekil, gravür ve kabartmalar o yörede bağcılık kültürünün varlığına ve yaygınlığına işaret eden en önemli göstergelerdendir [14, 12, 6]. Türkler Anadolu'ya yerleştikten sonra da var

olan bağcılık kültürü gelişmesine devam etmiştir. Üzüm salkımı ve asma yaprağı ile ilgili figürler Osmanlı ve Selçuklu süslemelerinde gözlemlenmektedir. Ünlü Türk gezgini Evliya Çelebi yaptığı seyahatlerinde Anadolu'daki şehirlerin bağlarının güzelliğini, üzümünün ve şaraplarının lezzetinden söz etmektedir [14]. Anadolu'da yer alan tarihi yapılarda, sikkelerde, heykelerde, seramiklerde ve diğer bulgularda üzüm ve asma ile ilgili figürler, asmanın Anadolu kültüründeki önemli bir yere sahip olduğunun kanıtlarıdır. Tarih boyunca Anadolu'da bağcılık geçmişi birçok kaynaktan bahsedilmektedir [15].

Üzüm, dünyada geniş alanlarda yetiştiriciliği yapılan meyve türlerinden birisidir. Asma türleri içerisinde yaygın yetiştiriciliği bakımından en önemlisi olan *Vitis vinifera* L. türü, dünya üzüm üretiminin neredeyse tamamına yakınına karşılık gelmektedir. Bağcılığın bu kadar eski bir kültüre sahip olması Anadolu coğrafyası üzerinde yaygın bir yayılım göstermesine sebep olmuştur (Fidan, 1985). Üzüm, diğer ürünlerin yetiştirilmesi için ekonomik olarak uygun olmayan iklim ve toprak koşullarını sahip alanların en uygun şekilde değerlendirilmesini sağlaması yanı sıra halkın ana ve yan geçim kaynağı olarak birçok yönüyle önemli rol oynamaktadır [9, 6]. Üzümün çok yönlü değerlendirme şansına (sofralık, şaraplık, kurutmalık ve şıralık) sahip bir üründür. Üzüm, yaş ve kuru üzüm olarak tüketiminin yanında pek çok farklı şekillerde işlenerek yan ürünler elde edilir. Ana ürünlerin ve yan ürünlerin (şarap, sirke, salamura yaprak, pekmez, sucuk, pestil, köfter vb.) ürün çeşitliliği sağlanması, ülke ekonomisine katkısı ve insan beslenmesinde kullanılması gibi pek çok özelliği sebebi üzüm dünyada en fazla üretilen meyve konumundadır [8].

2016 yılı Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre ülkemizde yaklaşık 435000 hektar alanda üzüm üretimi yapıldığı ve yaklaşık 4 milyon ton üretimi gerçekleştirildiği bildirilmektedir. Dünya üzüm üretiminde 6. sırada yer almaktadır [5]. Ülkemizde en geniş bağ alanlarına Ege bölgesi sahiptir. 2016 yılı verilerine göre bağ üretim alanları büyüklükleri bakımından sıralandığında Ege bölgesini Akdeniz, Ortakuzey, Güneydoğu, Ortakuzey, Marmara,

Karadeniz, Kuzeydoğu bölgeleri takip etmektedir. Eskişehir ilimizin de bulunduğu Ortakuzey bölümü bağ alanı bakımından 4. sırada bulunmaktadır. Üzüm üretimi bakımından ise 6. sırada yer almaktadır [3].

Eskişehir ili, İç Anadolu Bölgesi'nin kuzeybatısındadır. Güneyden Afyon, güneydoğudan Konya, doğu ve kuzeydoğudan Ankara, kuzeyden Bolu, batı ve kuzeybatıdan Bilecik, batı ve güneybatıdan Kütahya illeri ile çevrilmiştir. Eskişehir ili 29°58' ve 32°04' doğu boylamları, 39°06' ve 40°09' kuzey enlemleri arasındadır. Türkiye topraklarının %1.8'lik bölümünü kapsayan ilin yüz ölçümü 13.652 km² olup, il merkezinin deniz seviyesinden yüksekliği 792 metredir [2]. Merkez dâhil 13 ilçe ve 404 köyü vardır. Bağlı ilçeler Merkez, Alpu, Beylikova, Çifteler, Günyüzü, Han, İnönü, Mahmudiye, Mihalgazi, Mihalıççık, Sarıcakaya, Seyitgazi ve Sivrihisar'dır [4].

Eskişehir iklimine bakıldığında Batı Anadolu ve İç Anadolu iklimleri arasında bir geçiş iklimi gösteriyorsa da ilde genellikle sert ve karasal iklim görülmektedir. İlde hâkim olan kara iklimine karşın, Yukarı Sakarya havzasında yer alan mikroklima özelliği gösteren Sarıcakaya ve Mihalgazi İlçeleri dışında ilin geneli karasal iklim özelliği gösterir. Bir mikro klima bölgesi olan Sarıcakaya ve Mihalgazi ilçelerinde ilimiz ve çevre illerin ihtiyacını karşılayabilecek düzeyde sebzeçilik ve seracılık yapılabilmektedir. Diğer ilçelerin iklimsel verileri arasında büyük farklılık bulunmamaktadır [2].

Eskişehir'in tarımsal anlamda yapısı incelendiğinde, yağış rejimindeki düzensizlik, hızlı sıcaklık değişimleri ve toprağın büyük kısmının kıraç olması ve karasal iklimi gibi zor ve çetin şartların etkisi ile nesillerdir daha çok tarla tarımı uygulandığı gözlemlenmektedir. Bağcılık açısından bu yapıya baktığımızda Eskişehir'in bugün ki sınırları içerisinde olan Sivrihisar, Günyüzü, Sarıcakaya ve Mihalgazi ilçelerinde bağcılık yapıldığı görülmektedir [11].

Eskişehir sahip olduğu iklim yapısı ve tarımsal potansiyeli ile ülkemiz tarımı açısından önemli bir vizyona sahiptir. Ülkemiz genelinde olan tarımsal sorunlar Eskişehir de yaşanmakta olup bu durum

mevcut potansiyelden yeterince faydalanılmasını önlemektedir. Bu çalışmada Eskişehir tarımsal ve iklimsel yapısı ışığında Eskişehir bağcılığı incelenmesi ve mevcut problemleri ve bazı çözüm önerileri bulunulması hedeflenmiştir.

ESKİŞEHİR İLİ BAĞCILIĞI

Orta Kuzey tarım bölgesinde bulunan Eskişehir; serin iklimi ve vejetasyon süresi nispeten kısa olduğunu için geç olgunlaşan üzüm çeşitlerinin yetiştiriciliğine uygun değildir. Fakat vejetasyon döneminde gece ve gündüz sıcaklıkları arasındaki yüksek farklılık nedeniyle sırada daha yüksek asit oluşumu, siyah çeşitlerde daha koyu renklenme sağladığından şaraplık üzüm yetiştiriciliği için uygundur [9]. Eskişehir’de üzüm üretimi yapılan bölgelere bakıldığında mikroklima bölgesi olan Sarıcakaya’da daha çok sofralık üzüm üretimi yapılırken karasal iklimin etkisini gösterdiği Sivrihisar, Günyüzü gibi ilçelerde şaraplık üzüm çeşitlerinin yetiştirildiği görülmektedir [1, 3].

2016 yılı verilerine göre Eskişehir 7.418 da bağ alanı ve 2.596 ton üzümü üretimi bulunmaktadır. Son 20 yılda Eskişehir bağ alanları göreceli olarak azalmıştır (Çizelge 1). 1993 yılında 17.680 da olan bağ alanı 2003 yılında 15.400 da gerilemiştir [3].

Türkiye Asma Genetik Kaynaklarının Belirlenmesi, Tanımlanması ve Muhafazası projesi kapsamında Tekirdağ Bağcılık Araştırma İstasyonunda oluşturulmuş olan Milli Koleksiyon Bağı’nda Eskişehir’e ait 26 çeşit bulunmaktadır. Araştırmalara göre bölge çeşitlerinin farklı isimler ile adlandırılabilir bile belli oranlarda benzerlikleri bildirilmektedir [17, 7]. Milli koleksiyonda bulunan Eskişehir çeşitlerinden Siyah üzüm genotipi ve Koyungözü genotipinin birbirleri ile Siyah Hevenk genotipinin Siyah Büzgülü ve Büzgülü genotipine yüksek oranlarda benzer olduğu ayrıca Su Üzümlü genotipi ile Sert Kabuk genotipi arasında da benzer bir ilişki olduğu bildirilmektedir [17]. Milli Koleksiyon Bağı’nda yer almayan ancak benzerlikleri incelenmesi gereken bölgede yetiştiriciliği yapılan farklı çeşitlerde bulunmaktadır. Bunlara örnek verecek olursak; Ballı Kara, Bitli Kara, Maarif, Mor Hevenk, Beyaz Hevenk, Arap Parmağı, Mor

Feslikan, Analı Kızılı, Katı Kara, Turşu Üzümlü, Tülü Bağ vs. verilebilir [1].

İlçelere Göre Bağcılık Durumu

Eskişehir ve ilçelerinde genel olarak bağ alanları dağınık halde bulunmaktadır. Kapama bağ tesisi sayısı çok azdır. Genellikle kurulan bağlar terbiye sistemi olarak goble, baş ve herak şekli verilmektedir. Bağcılık tekniği açısından modern bir üretim yapılamamaktadır. Bağ alanları ile ilgili istatistikler çizelgede verilmiştir (Çizelge 2). Bölgede hâkim olan tarla tarımı nedeni ile bağ alanları yıldan yıla azalmaktadır. Bağcılık ile ilgilenen nüfusun yaşlanması ve köyden şehirlere artan göç de bağ alanlarının azalmasını arttırmaktadır [16, 13, 1].

Çizelge 1. Eskişehir ili bağ alanı ve üzüm üretiminin yıllara göre değişimi

Table 1. Variation of grape production areas and values in Eskişehir province per year

Eskişehir	1993	2003	2013	2016
Alan / Area (da)	17.680	15.400	10.690	7.428
Üretim / Production (ton)	7.694	4.203	5.363	2.600

Çizelge 2. 2016 yılı Eskişehir ilçelere göre bağ alanları ve üzüm üretim miktarları

Table 2. Variation of grape production areas and values in Districts of Eskişehir province in 2016

İlçe adı Towns	Ürün adı Products	Bağ alanı Vinayard (da)	Üretim Production (ton)	Ortalama verim Average yield (kg)
Alpu	Sofralık-Çekirdekli	40	10	250
Çifteler	Sofralık-Çekirdekli	50	18	360
Günyüzü	Sofralık-Çekirdekli	400	197	493
Günyüzü	Şaraplık	100	60	600
Mihalgazi	Sofralık-Çekirdekli	150	4	27
Mihalgazi	Şaraplık	10	5	500
Mihalççık	Sofralık-Çekirdekli	300	188	627
Sarıcakaya	Sofralık-Çekirdekli	3.228	637	197
Sivrihisar	Sofralık-Çekirdekli	920	370	402
Sivrihisar	Şaraplık	1.900	950	500
Tepebaşı	Sofralık-Çekirdekli	326	154	472
Tepebaşı	Sofralık-Çekirdeksiz	4	3	750

SONUÇ VE ÖNERİLER

Orta Kuzey tarım bölgesinde bulunan Eskişehir; serin iklimi ve vejetasyon süresi nispeten kısa olduğunu için geç olgunlaşan üzüm çeşitlerinin yetiştiriciliğine uygun

değildir. Fakat vejetasyon döneminde gece ve gündüz sıcaklıkları arasındaki yüksek farklılık nedeniyle şırada daha yüksek asit oluşumu, siyah çeşitlerde daha koyu renklenme sağladığından şaraplık üzüm yetiştiriciliği için uygundur [9]. Eskişehir şaraplık ve sofralık bağcılık potansiyeli yeterli bir şekilde kullanılmamaktadır.

Eskişehir’de bağcılığı kısıtlayan başlıca faktörler;

•Modern bağcılık tekniğinin gelişmemiş olması, eski usuller ile bağcılık yapılması

•Kültürel uygulamaların özellikle budamanın yanlış veya eksik yapılması ve çeşit farkı gözetmeksizin iki göz üzerinde budama yapılması

•Üretilen üzümün pazarlaması ve değerlendirilmesinin yeterince yapılmaması

•Çoğunlukla üretimin aile ihtiyacını karşılamaya yönelik olması

•Üzüm çeşitlerinde standartlaşmaya gidilmemiş olması

•Kapama bahçelerin bulunmaması

•Meyve ve sebze bahçeleri ile karışık yetiştiriciliği yapılması

•Sofralık üzüm yetiştiriciliği yapılan Sarıcakaya bölgesinin de arazilerin çok parçalı olması

•Bitki besleme, sulama ve zirai ilaçlama gibi konulardaki bilgi eksiklikleri

•Köyden şehre göç

•Zorlu iklim şartları

•Tarım çalışanlarının yaşlanması ve kalifiye işçi sorunu gibi bağcılığı kısıtlayan faktörler sayılabilir.

Türkiye’de bağcılık faaliyetleri yapılan her yerde bahsi olunan sorunlar ile karşılaşmaktadır. İlimizde karşılaşılan bu sorunların çözümü için üniversite, yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri ortaklaşa çalışmalar yaparak sorunlara karşı bilinç düzeyinin artırılması problemlerin çözümü için en etkili yol olacaktır. Eskişehir gibi karasal iklim koşullarının hâkim olduğu üretimi kısıtlayan iklim faktörlerinin sorun olduğu bir ekoloji de ekolojiye uygun çeşit ve yetiştiricilik tekniklerinin araştırılması üretim hedefleri açısından önemli bir noktadır. Son çeyrek asırdır artış gösteren ülkemizin bütününde üretimi sınırlayan köyden şehre göç, tarımda çalışan kesimin azalması ve çalışan kesimin yaş ortalamasını yükselmesi gibi sorunlar için daha köklü üreticinin refah

seviyesinin artıracak ulusal çözümler ortaya konulması gerekmektedir [16, 13]. Özellikle arazi parçalanmasının az olduğu bölgelerde büyük şaraplık bağlar tesisi bir fırsat olarak görülmelidir.

Bölge bağcılığı hakkında akademik çalışmalar oldukça azdır. Bölge bağcılığı hakkında üzüm çeşitleri, yetiştiricilik şekilleri ile ilgili çalışmalar yapılması, bağcılığının canlandırılması ve ekonomiye katma değer sağlaması için projeler yapılarak üzüm üretimi cazip bir hale getirilmesi gerekmektedir. Yapılacak olan çalışmalar ihmal edilmiş bu alanın canlanmasını, toplumsal olarak tarımdan kazanç sağlayan bireylerin ekonomilerine orta ve uzun vadede katma değer sağlayacaktır.

Sonuç olarak bölgeye ait asma çeşitlerinin ve yetiştiriciliği yapılan çeşitlerin ampelografik ve moleküler açıdan detaylı olarak incelenmesi, fizyolojik ve biyokimyasal yapılarının ortaya koyulması gerekmektedir. Yapılacak olan çalışmaların ışığında asırlardır ihmal edilmiş bölge bağcılığı canlandırmaya yardımcı olacaktır.

KAYNAKLAR

1. Ada, E., 2017. Sözlü Görüşme. Eskişehir İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü.
2. Anonim, 2008. Eskişehir Tarım Master Planı.
3. Anonim, 2017a. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/bitkiselapp> (Erişim Tarihi: 15.08.2017).
4. Anonim, 2017b. <http://www.eskisehir.gov.tr/tr/eskisehir-rehberi/eskisehir-genel-bilgiler.html> (Erişim Tarihi: 15.08.2017)
5. Anonymous, 2017. <http://faostat3.fao.org/home> (Erişim Tarihi: 15.8.2017)
6. Ağaoğlu, Y.S., 1999. Bilimsel ve Uygulamalı Bağcılık (Asma Biyolojisi Cilt:1). Kavaklıdere Eğitim Yayınları No:1, İstanbul.
7. Boz, Y., Uysal, T., Yaşasın, A.S., Gündüz, A., Avcı, G.G., Sağlam, M., Kıran, T., Öztürk, L., 2012. Türkiye asma Genetik Kaynakları. Tekirdağ Bağcılık Araştırma İstasyonu, 411s.
8. Cangi, R., A., Yağcı, D., Kılıç, 2012. Iğdır Yöresinde Salamuralık Asma Yaprağı Üretim İmkânları. 1. Uluslararası Iğdır Sempozyumu, 21–23 Nisan 2012, Iğdır.

9. Çelik, H., Ağaoğlu, Y.S., Fidan, Y., Marasalı, B. ve Söylemezoğlu, G., 1998. Genel Bağcılık. Sun Fidan A.Ş. Mesleki Kitaplar Serisi: 1, 253, Ankara.
10. Çelik, S., 2011. Bağcılık (Ampeloloji) Cilt: 1, Avcı Ofset, 428, İstanbul.
11. Doğru, H., 2005. 16. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı. Eskişehir Odunpazarı Belediyesi, 5:288.
12. Fidan, Y., 1985. Özel Bağcılık. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayını: 930, Ders Kitabı No: 265, 176.
13. Işın, F., Keskin, G., Kılıç, M., Türkekul, B., Ateş, H.Ç., 2010. Türkiye’de Tarımsal İşgücü Piyasası ve Sosyal Güvenlik Politikaları. Ziraat Mühendisleri Odası 7. Teknik Kongresi, Ankara, s:1–22.
14. Oraman, N., 1941. Orta Anadolu Kurak Mıntıkası Bağcılığı. Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Matbaası Sayı: 121.
15. Orhan, N., Deliorman Orhan, D., Ergun, F., 2011. Anadolu Medeniyetlerinde Asma (*Vitis vinifera* L.). Tarih Araştırmaları Dergisi 30(50):69–80.
16. Özgür, E.M., 1999. Türkiye’de İl İçi Göçler Hakkında Düşünceler. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi 39(1–2):159–167.
17. Shidfar, M., 2008. Eskişehir ve Kayseri İlleri Asma Gen Kaynaklarının SSRs (Simple Sequence Repeats)’a Dayalı Genetik Karakterizasyonu (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.